

1. MEDUSA, PERSEUS EN #METOO

Haar volle lengte is twee meter. Ze werd in 2008 in brons gegoten en sinds 2020 staat ze recht tegenover de ingang van het gebouw van de New York County Criminal Court. Een slanke, mooie, jonge, geheel naakte vrouw met een ernstige maar ook uitdagende blik in haar ogen, en een hoofd vol grote en kleine krioelende slangen, als lange krullen. In haar linkerhand houdt ze een scherp en puntig zwaard vast dat langs haar been naar beneden wijst. In haar rechterhand, eveneens bungelend naar beneden: een mannenhoofd. Ze heeft haar vingers in de haren gehaakt om het hoofd vast te houden. Dit is Luciano Garbati's *Medusa met het hoofd van Perseus*.

En daar staat hij, in de Florentijnse *Loggia dei Lanzi*, iets kleiner dan levensecht, maar toch hoogverheven en indrukwekkend, vanwege het hoge voetstuk waarop hij rust: een naakte jongeman met een schitterend, slank en gespierd lijf, zijn ene been losjes naar achteren geknikt. Hij houdt zijn zelfbewuste en triomfantelijke blik naar beneden gericht. Op zijn dikke krullen rust een gevleugelde helm, aan zijn voeten draagt hij gevleugelde sandalen. Zijn rechterhand houdt een zwaard vast dat recht vooruit wijst, met een gemene inkeping vlak voor

de punt. Met de vingers van zijn linkerhand grijpt hij in de krullen van een knap vrouwenhoofd, waaruit ook slangen groeien. Hij houdt het hoofd trots voor zich uit als een trofee. Uit de hals druipt een griezelige massa gestold bloed als een druiventros naar beneden. Als we onze blik nog verder naar beneden wenden, zien we, vertrappt onder de voeten van de jongeman, het prachtige vrouwenlichaam waar dit hoofd kennelijk tot voor kort nog op prijkte. Dit is Benvenuto Cellini's *Perseus met het hoofd van Medusa*, uit 1545.

Luciano Garbati, die inmiddels in Argentinië werkt, werd geboren in een kleine stad nabij Florence, en was dus vanaf zijn vroegste jeugd zeer goed bekend met het indrukwekkende zestiende-eeuwse bronzen beeld van de Florentijnse Cellini. Hij legde uit dat hij zijn eigen *Medusa* in 2008 oorspronkelijk maakte als een hommage aan dit beeld. Anders dan Cellini's Perseus pronkt Medusa niet met haar trofee, maar drukt haar minder triomfantelijke houding uit dat 'ze heeft gehandeld uit zelfverdediging'. Tegelijkertijd beweerde hij, verrassend genoeg, dat hij er niet van op de hoogte was dat Medusa al sinds de jaren 1970 als een feministisch icoon beschouwd wordt.¹

In 2018, een jaar nadat de hashtag #MeToo viraal gegaan was, maakte een voorbijganger een foto van het beeld en plaatste die als meme online, voorzien van de tekst: 'Be thankful we only want equality, and not payback.'² Vanaf dat moment werd het beeld, dat tot dan toe redelijk onbekend was, een – omstreden – feministisch symbool. Ironisch genoeg stond Medusa's beeld tegenover de New York County Criminal Court, waar het proces tegen Hollywoodmagnaat Harvey Weinstein was gevoerd. Zijn misbruik van jonge vrouwen, vooral actrices in zwakkere sociale posities, was in 2017 een van de belangrijkste triggers van de hernieuwing van de #MeToo-beweging geweest, die al in 2006 opgekomen was, door toedoen van zwarte activiste Tarana Burke.

Een controverse is geboren

Toch werd het beeld lang niet door iedereen omarmd. Al gauw kwam de klacht dat het perfecte naakte lichaam van Medusa, een soort Barbie zonder genitaliën, dat gemaakt was door een man, eigenlijk precies een uiting van de *male gaze* was, de mannelijke, objectificerende blik. 'Garbati's Medusa lijkt niet zozeer op een vrouw die vecht voor haar leven, maar eerder op een *femme fatale* die op zoek is naar haar volgende slachtoffer', schrijft classica Valeria Spacciante. 'De *echte* overwinning van Medusa zou in niets lijken op het standbeeld

van Garbati', stelt zij.³ In een verontwaardigde tweet merkte feministisch activiste Wagatwe Wanjuki op dat de hashtag #MeToo oorspronkelijk in 2006 in het leven geroepen was door een zwarte activiste, maar dat er nu een beeld van een witte vrouw met een 'perfect lichaam', gemaakt door een witte man, als boegbeeld aan verbonden werd. '*Sigh*'.⁴

Daarmee was de kous nog niet af. Andere feministische activisten klaagden dat de symboliek van straf en vergelding veel te veel eer gaf aan de Amerikaanse 'carceral state', waar in het gevangenisstelsel seksueel geweld nu juist welig tiert; dat bovendien niet alleen witte, cisgender vrouwen treft, maar ook juist vaak niet-witte transgender personen, kinderen en vrouwen. Het echte probleem, stelden zij, was veeleer het kapitalisme, de oorsprong van alle machtsongelijkheden. En dus trokken ze Medusa een mantel aan waarop geschreven stond 'Eat the Rich'. Op het hoofd van Perseus plakten ze een portretfoto van Jeff Bezos, de baas van Amazon: symbool voor het kwaad dat kapitalisme heet.⁵

De bewogen geschiedenis van Garbati's Medusa laat wel zien dat het zo eenvoudig dus niet gaat: het monster wordt niet automatisch een held als je de rollen even omdraait. Hoewel waarschijnlijk vrijwel iedereen het beeld

op basis van de antieke mythologie kan begrijpen, zijn de onbedoelde implicaties van het opnieuw duiden van mythen in een complexe samenleving als de onze niet altijd zonder controverse. Garbati wilde wellicht enerzijds Cellini eren en anderzijds vrouwen een hart onder de riem steken – en sommige feministen grepen het beeld, dat door zijn plaatsing tegenover de Criminal Court een ironische betekenis had gekregen, ook zo aan. Maar een andere ironie had Garbati dus over het hoofd gezien, namelijk dat hij vanuit zijn positie als witte, mannelijke kunstenaar een ‘feministisch’ beeld wilde scheppen in de vorm van een geïdealiseerd, geslachtloos, naakt, en door toeschouwers als wit opgevat, vrouwenlichaam – zonder zich te verdiepen in de geschiedenis van Medusa als feministisch icoon, laat staan in de geschiedenis van #MeToo. De ongewenste seksualisering van Medusa was daarmee dus niet opgeheven, maar eerder prominenter gemaakt in de ogen van sommigen. Medusa was daarbij ook nog eens onbedoeld een daad van toe-eigening geworden: een hashtag die was gestart door een zwarte vrouwelijke activiste, werd gekaapt door aandacht voor een beeld dat gemaakt was door een witte man.⁶

Dus: van wie is Medusa eigenlijk? Kan iedereen haar symboliek zomaar inzetten? Het voorbeeld van Garbati laat zien dat een tegengeluid te verwachten is, wanneer

je een zo actueel en controversieel thema uit de mythologie gebruikt. En dan is nog niet eens aan de orde geweest of het eigenlijk wel zo'n prettig idee is dat de Medusa van nu blijkbaar vanzelfsprekend Perseus moet onthoofden, in een soort oog-om-oogdynamiek. Is het ook denkbaar dat de twee elkaar niet in een *zero-sum game* naar het leven staan?

Meer Medusa's dan ooit

Voordat we op de zojuist gestelde vragen ingaan, eerst nog even de kwestie waarom Medusa *juist nu* zo populair is. De opwindende die het beeld van Garbati veroorzaakte, toont dat Medusa de gemoederen zeer sterk beroert. En eigenlijk is de belangstelling voor haar figuur en haar mythe in de jaren sinds 2018 alleen maar toegenomen, zoals een korte rondgang langs populaire media demonstreert. Wie bijvoorbeeld op Goodreads zoekt naar 'Best books about Medusa', krijgt anno 2026 een lijst met maar liefst 86 populaire romans in het genre van de mythologische hervertelling. De lijst boeken over Medusa met inbegrip van populairwetenschappelijke literatuur op hetzelfde medium telt zelfs meer dan 450 titels. Er zijn daarnaast ook de nodige recente comics en graphic novels over de mythe van Medusa en Perseus verschenen.⁷ Op de populaire fan-fictionwebsite *Archive of our Own* (AO3), waar amateurs zonder commerciële overwegin-

gen verhalen schrijven op basis van karakters uit literatuur, media en ook Griekse mythologie, krijg je onder de tag 'Medusa' maar liefst 4452 treffers. Veel items op AO3 zijn ongetwijfeld gerelateerd aan de oorspronkelijk als lesbische fan-fiction ontstane boekenserie *Medusa and the Blind Woman* van Bryn Estelle, waarin Medusa een relatie krijgt met een blinde priesteres, de enige die niet bang hoeft te zijn voor haar dodelijke blikken.⁸ En zoek ook eens op afbeeldingen van Medusa-tattoos, bijvoorbeeld op Pinterest. Het overweldigende aanbod van Medusahoofden op verschillende lichaamsdelen zal je verrassen: Medusa is alomtegenwoordig als symbool voor het overleven van seksueel geweld.

Deze populariteit werd ook opgepikt door de familie Versace, die het Medusahoofd zoals bekend al decennia als hun beeldmerk hebben. Wat de Versaces daarmee deden, illustreert eens te meer hoe impactvol Medusa als icoon geworden is. De reden waarom Gianni Versace (1946-1997), de aartsvader van het Italiaanse modemerkt, zijn keuze liet vallen op Medusa, lijkt vooral gebaseerd op persoonlijke nostalgie. Als jongetje, dat geboren werd in Reggio di Calabria in het zuiden van Italië (deel van het vroegere Magna Graecia – de gebieden die sinds de achtste eeuw voor onze jaartelling vanuit het Griekse vasteland werden gekoloniseerd), speelde hij in ruïnes

van de antieke stad, en merkte daar een mozaïek met het hoofd van Medusa op. Hij zag in haar een figuur die een even gevaarlijke als magische en fatale aantrekkingskracht uitoefende op een ieder die haar zag. Zoals Donatella Versace het uitlegt: 'When I asked Gianni why he chose Medusa's head, he told me he thought that whoever falls in love with Medusa can't flee from her.' Dit leek hem een mooi symbool voor de luxegoederen die hij ontwierp. Onweerstaanbaar, altijd de aandacht op zich vestigend, onontkoombaar.⁹ Het is natuurlijk overduidelijk dat hieraan geen feministisch gedachtegoed ten grondslag ligt. Veeleer bevestigt dit verhaal een bepaald soort mannelijke fantasie: het opwindende idee van de onweerstaanbare, levensgevaarlijke vrouw, de *femme fatale*.

Dit redelijk banale verhaal kreeg een aantal jaren geleden een opmerkelijke nieuwe impuls door de hernieuwde (pop-)feministische hype rond Medusa. De Versacefamilie, of hun marketingafdeling, realiseerde zich wat voor opzienbarend en krachtig symbool ze eigenlijk in handen had. De Versaces lieten direct een reeks wereldberoemde modellen de mythe van Medusa voorlezen in een serie goed bekeken video's, met als motto: 'The Medusa Story: the epic myth representing female empowerment as the new definition of beauty.'¹⁰

De inhoud daarvan, die in belangrijke mate bepaald is door de versie van Ovidius (in zijn *Metamorfosen*) luidt kort samengevat als volgt: de onschuldige Medusa werd op een kwade dag verkracht door de god Poseidon/Neptunus in de tempel van Athena/Minerva. Ze werd daarvoor door de godin Athena gestraft met een hoofd vol slangen en een blik die mensen doet verstenen. Daarna hielp de godin Perseus om Medusa te onthoofden, en ze gebruikte Medusa's hoofd vervolgens zelf als wapen om haar vijanden mee te lijf te gaan.¹¹ (Een uitgebreidere versie vind je in het volgende hoofdstuk).

Een ongeloofelijk onrechtvaardig lot, en een verhaal dat wel gemaakt lijkt om het fenomeen van 'blaming the victim' van een oorsprongsmythe te voorzien. (Want waarom moet Medusa gestraft worden voor onrecht dat haar is aangedaan, en niet Poseidon?) Deze mythe wordt in de Versacecampagne dus omgebogen naar een verhaal over 'empowerment', dat overduidelijk afgekeken is van de Medusa-tattoos. Het is daarmee een interessante, zij het nogal schaamteloze, casus van hoe betekenis naderhand kan worden toegekend uit opportunisme. Van een symbool voor gevaarlijke vrouwelijke aantrekkingskracht, gezien door een mannelijke bril, naar een quasi-feministisch verhaal over vrouwelijke veerkracht als nieuwe schoonheid, zogenaamd uit sympathie voor

vrouwelijke slachtoffers van geweld. En dat voorgelezen door een verzameling uiterst feminiene, conventionele (lees: broodmagere) schoonheden, die uiteraard in extravagante en peperdure Versace-outfits zijn gestoken en in fotogenieke maar bizar ongemakkelijke poses zijn gedrapeerd. En dat terwijl iedereen tegenwoordig weet hoezeer juist de modellenwereld geplaagd wordt door vrouwonvriendelijkheid en seksueel geweld, om nog maar te zwijgen van de bepaald onfeministische boodschap die uitgaat van het verheerlijken van uitgehongerde vrouwenlichamen als schoonheidsideaal.¹² Hoeveel toeschouwers zullen er dan daadwerkelijk nog van overtuigd zijn dat feminisme, of een eind aan het geweld tegen vrouwen, of 'vrouwelijke empowerment' (wat dat in dit kader ook mag inhouden), werkelijk de kernmissie van Versace is?

Medusa's in hoge en lage cultuur

Kort en goed: Medusa is meer dan ooit aanwezig in de populaire cultuur en op vele verrassende manieren. Ze is vooral in rap tempo uitgegroeid tot een complex symbool van verzet of aanklacht tegen (seksueel) geweld jegens vrouwen, zoals we al zagen en nog in meer detail zullen onderzoeken. Eigenlijk is Medusa's populariteit helaas geen wonder, als we tot ons door laten dringen dat volgens de cijfers van de WHO wereldwijd één op de

drie vrouwen het slachtoffer wordt van seksueel geweld.¹³ Het is logisch dat een zo iconisch verhaal over dat thema resoneert bij slachtoffers, sympathisanten en activisten die strijden tegen gender-gerelateerd geweld. De prominentie van Medusa als een trots en woedend beeld van veerkracht en zelfbewustzijn ('turning pain into power') in de vele tatoeages is misschien ook logisch in het licht van de belangrijke recente uitspraak van Gisèle Pelicot, dat 'de schaamte van kant moet wisselen.'¹⁴ Niet langer degene die het misbruik moest ondergaan, maar degene die de dader is zou zich moeten schamen. Je mag dus tonen dat je seksueel geweld hebt ondergaan, dat je woedend bent dat dit je is aangedaan maar dat je je er niet voor schaamt. Integendeel, je bent trots dat je het overleefd hebt, en dat je sterk bent. Dat is de krachtige boodschap waar Medusa vandaag voor staat.

Niet alleen in de populaire cultuur doet Medusa's mythe overigens van zich spreken: er verschijnen ook in hoog tempo nieuwe kunstwerken in traditionele musea met Medusa als thema.¹⁵ Muziekstukken, toneelstukken en opera's over haar mythe worden opgevoerd in concertzalen en theaters.¹⁶ Tegelijk is *Medusa* ook de titel van de nieuwe show van zangeres Ellen ten Damme, die recentelijk zelf in de media kwam als slachtoffer van seksueel geweld door de inmiddels veroordeelde zanger en performer Ali B.

Medusa is overal, dat kunnen we rustig zeggen. We hebben haar blijkbaar nodig, en niet langer in de vorm van een trofee en een vertrapt naakt lichaam (Cellini), en ook niet als een embleem voor een prijzig modemerken. Ze is niet langer een monster of een object, een wapen, of de ander, laat staan de femme fatale. Mensen vragen zich tegenwoordig eerder af hoe en waarom zij geworden is wat ze is, en voelen de behoefte haar van binnenuit te begrijpen.

En Perseus dan?

Perseus, daarentegen, vroeger toch wel echt de held van het verhaal, hobbelt er de laatste tijd wat verloren achteraan. Natuurlijk beleefde hij in 2010 een voorlopig laatste heroïsche ervaring toen de remake van de avonturenfilm, *Clash of the Titans* (oorspronkelijk 1981) uitkwam. Onder regie van Louis Leterrier wordt Perseus door acteur Sam Worthington vertolkt als een slimme, dappere, en vooral ook zeer mannelijke held, die de beeldschone, maar monsterlijke en levensgevaarlijke Medusa met list en dapperheid onschadelijk weet te maken. Medusa woont in haar eentje in een soort reusachtig vervallen antiek heiligdom, dat aan de prenten van Piranesi doet denken. Haar achterlijf is dat van een reusachtige, vervaarlijke slang, en ook haar hoofd is omkransd door sissende en ratelende slangen, maar